

Den gamle kommunebygningen

Her hadde Folkenborg skole «museumsskole» høsten 1944. Det var snø den gang også! Vi elever brukte sparkstøtting på skoleveien. *Foto: Eva Tveter.*

Eidsbergskolen under krigen

Av Arne Sandem

Under krigsdagene i 1940 var det i Eidsberg og Mysen ingen direkte kamper mellom norske og tyske soldater. De tyske styrkene kom til Høytorp fort fra to kanter. Inne på fortet var det samlet ca. 350 nordmenn. Da tyskerne kom fra Slitu og fra Trøgstad, ble Høytorp fort omringet, og fortet ble forsvart med mitraljøser og maskingevær. De norske soldatene hadde vanlige gevær. En norsk soldat falt. Flere tyske soldater som angrep ble skutt uten at vi kjenner antallet. Før dette skjedde var flere norske soldater blitt samlet, og de skulle opprette nye stillinger ved Hærland kirke. Men dette ble det ikke noe av. I stedet ble de norske styrkene med biler og hester beordret enda lenger østover.

Lørdag 13 april gikk 300-400 mann over grensen til Sverige. De ble internert der.

På Høytorp fort ble hvite flagg heist som tegn på overgivelse 14. april. De norske soldatene der ble tatt til fange av tyskerne og behandlet som krigsfanger i ca. en måned.

Fanger fra andre steder i nærheten ble også samlet på fortet, og tallet på fanger ble da ca. 900. Nesten 40 norske soldater og sivile personer falt eller omkom ved ulykker her i distriktet på grunn av den tyske okkupasjonen. En minnetavle over disse står inne i våpenhuset i Eidsberg kirke. Hvor mange tyskere som falt er ikke oppgitt. Noen mener det kan være ca. 250.

Tiden etter invasjonen

I tiden etter at kampene var slutt og kong Haakon VII med regjeringen Nygårdsvold hadde reist til England, var det Terboven som overtok styringen av landet sammen med landssvikerens Vidkun Quisling.

Terboven fikk sin myndighet fra Hitler til å vinne nordmennene og skape ro og orden i Norge. Dette klarte Terboven ikke selv med rå makt. Quisling trodde selv at han var leder av en ny norsk regjering, og han fortalte det i en tale i Norsk Rikskringkasting. Han satte sine folk inn i departementene, men det førte til motstand på alle fronter.

Idrettens ledere og deres organisasjoner streiket i begynnelsen av året 1941. Så satte biskoper og prester seg mot enhver ny orden i det samme året. Deretter sluttet lærerne seg til motstanden mot Quisling på vegne av norske barn og deres foreldre.

I stedet for Norges Lærerinneforbund og Norges Lærersamband kom det nazistyrte Norges Lærersamband. I stedet for den valgte Erik Eide, kom den oppnevnte Orvar Sæther i Lærersambandet. Quisling led nederlag på alle fronter – til og med overfor Terboven.

Her i Eidsberg og Mysen hadde lærerne møter som de pleide å ha, med sang og musikk, mat og drikke. Men på årsmøtet, som ble holdt hjemme hos Ragna Nicolaisen, ble det referert til skriv fra Nasjonal Samling – som var det eneste tillatte politiske parti på den tiden. Dette årsmøtet ble holdt 219. november 1940

Året 1941 begynte med tyske soldater på Høytorp fort, og av og til også på Mysen skole. Radioene til folk måtte leveres inn, og det ble nødvendig med et grenseboerbevis for alle i kommunene som bodde nærmere enn tre mil fra grensen. Jeg - «stakkær, dum bonde» i Hærland, måtte vise mitt pass hver gang jeg skulle til Mysen. Det var rasjonering på alt av mat varer, klær, sko og bensin. Vi måtte ha svart papir foran vinduer inne - blendingsgardiner. Mulige fiendtlige fly skulle ikke se hvor de var. Møtene som lærerinnene og lærerne skulle holde, måtte skje i all hemmelig het. Alle var innkalt unntatt en som var medlem av NS (her kaller jeg ham lærer X). Alle som kom til møtene var enige om ikke å støtte «Virvar» Sæther. Lørdag 21. juni 1941 hadde Eidsberg og Mysen lærerlag en festlig tilstelning på Folkenborg. Trøgstad lærerlag og andre personer var innbudt. Ektefellene var med. Det var kommet brev fra Orvar Sæther med beskjed om at han var blitt leder av Norges Lærersamband. Den valgte formannen i Norsk Lærerlag, Erik Eide, var avsatt. Meldingen om dette var blitt holdt hemmelig under festen helt til avslutningen, og etter en artig matpause. Alle på festen på Folkenborg hadde hatt med seg ett egg og en skje sukker. Da ble det eggedosis til alle.

Etter den søte dosis, kom den sure meldingen fra Lærersambandet og

«Virvar» Sæther, og etter denne festen måtte lærerlaget gå «under jorden» med sine møter. Den 13. september 1941 hadde lærerpersonalet i Eidsberg og Mysen sitt første illegale møte. Det ble holdt på Folkenborg skole. Lærer X var ikke innkalt De andre møtte fulltallig. Alle var enige om å sende utmeldinger til Norsk Lærerlag straks. Brevene ble sendt enkeltvis og rekommandert. Lærerne hadde etter dette ikke lov å møtes som forening.

Men den 18. oktober samme år var det et «festlig» og åpent møte på Sviu skole hos frøken Brænd og lærer Guidberg. Det var en avskjedsfest for Martin Sandem som hadde slutte som lærer på Homstvedt skole. Der fortalte lærer Myklebost om da han ble arrestert og satt i fengsel i Åkerbergveien i Oslo (Oslo kretsfengsel). Søndag 19. oktober hadde lærerne fått ordre om å møte i Arbeidesamfunnet ved Smedgata i Mysen for å høre på minister Risnes i Quislings regjering». Noen få av lærerne møtte - 23 av medlemmene møtte ikke.

Den 1. februar 1942 ble de holdt en høytidelig statsakt på Akershus festning i Oslo. Quisling dannet en nasjonal regjering og ble selv minister-president og fører. Terboven holdt en lang tale hvor han rakk ned på biskop Bergrav, men han roste Quisling. I Quislings regjering ble Ragnar Skanche sjef for Kirke- og undervisningsdepartementet. Han angrep kirken, prestene, skolen, lærerne og universitetet.

I mars 1942 ble ca. tusen lærere og lektorer arrestert og sendt til fangeleire eller i en altfor liten båt til Kirkenes. 498 lærere ble sendt dit. To lærere - Myklebost fra Mysen og Fure fra Folkenborg skole - ble sendt til Åkerbergveien fengsel i Oslo. Disse to var fengslet i et par uker. Jakob Hjertaas var blant dem som ble sendt til Kirkenes. Han hadde kone og barn hjemme. Mange varme tanker, bønner og god hjelp til ham og hans familie gikk fra hans venner og fra hans kolleger.

På lærermøte den 14. november samme år ble Hjertaas ønsket velkommen hjem av dem som var tilstede. Hjertås fortalte om reisen til - og oppholdet i Kirkenesleiren. Mange av lærerne derfra ble alvorlig syke.

Lærernes kall

Fra pensjonert lærer i Eidsberg, Berit Breivik, har vi mottatt et gammelt utklipp fra Aftenposten, der Magne Skjæraasen roser og minnes lærernes motstandskamp. Den erklæring som kom fra de norske lærerne 9.april 1942 som svar på tyskernes og NS sitt forsøk på å få kontrollen over norsk skole, ble i hundretusener av norske hjerter kalt for «lærernes kall».

Erklæringens ordlyd var slik: *«Jeg finner ikke å kunne medvirke til en oppdragelse av Norges ungdom etter de retningslinjer som er satt opp av NSUFs ungdomstjeneste, da dette strider mot min samvittighet. Da et medlemskap i Norges Lærersamband etter landslederens uttalelse bl.a. pålegger meg forpliktelse til en slik oppdragelse, og det dessuten stiller andre krav mot mine tilsetningsvilkår, finner jeg å burde meddele at jeg ikke kan betrakte meg som medlem av lærersambandet.»*

Av Norges 14 000 lærere protesterte 12 000 åpent. Makthaverne hadde tydeligvis lagt for liten vekt på et lærerord som bokstavelig talt ble avgjørende for hele saken Samvittighet.